

Nogle nutidige gravsmykningsskikke

Af stud. mag. Karsten Biering,
Dansk Folkemindesamling.

Både indenfor den græsk-ortodokse og den romersk-katolske kirke har slægtninge og pårørende til afdøde gennem århundreder til forskellige lejligheder sat levende lys på gravene. I sit romersk-katolske udspring er denne skik knyttet til *allehelgensdag* (1/11), som er kirkens officielle mindedag for alle døde helgener, samt til *allesjælesdag* (2/11), som er den dag, hvor kirken gennem allesjælesmessen søger at lindre og forkorte de afdødes ophold i skærsilden.

Fra 1200-tallet har begge mindedage været i funktion i Skandinavien, og skønt Luther sidenhen også søgte at udrense disse katolske levn, fortsatte her den kirkelige markering af allehelgensdag, men med en drejning af indholdet. Først med Struensens forordning af 26/10 1770 afskaffedes helligdagen officielt, og dagens tekster, samt bønner for reformationen skulle læses og forklares på den første søndag i november.

I den folkelige bevidsthed har de to helligdage næppe været adskilt, men udgjort en helhed. Denne opfattelse er blevet styrket gennem det ritualskema, som med variationer er blevet anvendt af den romersk-katolske kirke: vesper den 31/10 – messe den 1/11 – vesper samme aften – messe den 2/11, alle med bønner for de afdøde og processioner på kirkegården med præsten i spidsen.

Med 1. verdenskrigs meget store antal døde ligesom reaktiveres tanken om en fælles mindedag, som i Tyskland manifesterer sig i *Volkstrauertag* den anden søndag i fasten. Samtidig vækkes den tanke i Sverige, at *Mikkelsdag* den 29/9 skulle anvendes som fælles gravsmykningssdag, men både dette og andre forslag har i praksis i Sverige ændret sig til allehelgens- og allesjælesdag og til jul.

I Storkøbenhavn indførtes i 1918 på initiativ af biskop Ostenfeldt, provst Ussing og pastor Fibiger allehelgensandagter i kirkegårdenes *kapeller*. Tanken bag dette var, at man ønskede at skabe en anledning for storbybefolkningen til at komme på kirkegården for i et fællesskab at mindes de afdøde. Disse andagter, som ikke må forveksles med de ordinære gudstjenester i kirkerne, finder sted den første søndag i november, og må ses i sammenhæng med Struensens forordning. Siden har disse i princippet frit udformede andagter spredt sig til de større danske provinsbyer, som har centralkirkegårde, og hvor kirken altså ikke er placeret i umiddelbar tilknytning til kirkegården.

Den svenske folkelivsforsker *Mats Rehnberg* udgav i 1965 sin store undersøgelse: *Ljusen på gravarna och andre ljusseder*. I løbet af 1950'erne indsamlede han et meget stort materiale, deriblandt også en del oplysninger om gravlysskikkens udbredelse i Danmark. I sit svenske materiale angiver han gravlysenes første protestantiske forekomst til 1820 på øen Värmdö i den stockholmske skærgård og viser, at skikken i sit udspring dér har været en familietradition. Før 1920 har skikken kun været praktiseret få steder i Sverige, men derefter holdt den sit indtog i de større svenske byer og fortrinsvis indført af de højere sociale lag. I løbet af de følgende årtier skete der en hurtig og omfattende spredning over hele landet.

I 1967 foretog *Dansk Folkemindesamling* i samarbejde med *Institut for Folkemindvidenskab ved Københavns Universitet* en landsomfattende indsamling til belysning af bl. a. gravlysskikkens aktuelle forekomst og dens

forudsætninger i Danmark, også set i relation til andre former for gravsmykning og mindehøjtideligheder. De foreløbige undersøgelsesresultater vil i oversigtsform snarest blive offentliggjort.

Gennem Mats Rehnbergs rundspørge til ca. 500 danske præster og kirkegårdsledere i 1959 viste det sig, at 14 % af de adspurgte kirkegårde kunne bekræfte, at der til forskellige lejligheder forekom gravlys. I forhold til Sverige havde skikken en temmelig ringe udbredelse og frekvens, og Rehnberg mente, at den på daværende tidspunkt var i tilbagegang.

Skønt Rehnbergs og vor undersøgelsesmetode ikke umiddelbart er sammenlignelige, viste det sig i 1967, at der dog på 13,5 % af de godt 600 kirkegårde, som vi modtog oplysninger fra, forekom gravlys. Udbredelsen synes temmelig konstant og kan næppe vurderes som en tilbagegang siden 1959.

I modsætning til Sverige forekommer skikken i Danmark hovedsagelig først efter 2. verdenskrig, og den største udbredelse finder sted i perioderne 1945–49 og 1960–64. Det må pointeres, at det fortrinsvis er på de større bykirkegårde, skikken praktiseres. En særstilling indtager *Mindelunden* i København. Her har der siden 1946 fundet mindehøjtideligheder sted for frihedskampens faldne, og på gravene og ved mindepladerne tændes der juleaftensdag blus som et led i den efterhånden traditionelle højtidelighed. Mindelunden har med sikkerhed den højeste blusfrekvens i Danmark.

Ud over de spredte og meget fåtallige gravlysforekomster på katolske grave til allehelgen og til allesjæle, er der kun ganske enkeltstående tilfælde, hvor skikkens indførelse kan dateres til før 1945. Det er ikke nogen urimelig formodning, at danskere, der under krigen af forskellige årsager opholdt sig i Sverige, kan have fået et førstehåndskendskab til den i dette tidsrum meget udbredte skik og derpå bragt den med sig hjem. Mats Rehnberg mener, at gravlysene i Mindelunden som den første større forekomst måske har hindret eller dog vanskeliggjort og forsinket en bred folkelig accept og praktisering, idet Mindelundens særlige forudsætninger og hele karakter er så anderledes end andre kirkegårdes, at en umiddelbar inspiration eller afsmitning til „almindelige“ grave er blevet vanskeliggjort.

På de almindelige kirkegårde er juleaftensdag også den vigtigste gravlysdag og gravsmykningdag i det hele taget. Dette forhold er interessant, idet mange præster som nævnt allerede fra 1918 gennem andagter i kirkegårdenes kapeller har forsøgt at gøre *allehelgenssøndag* til fælles mindedag for de afdøde. Her skimtes et skel mellem folkelig tradition på den ene side og officielt styringsforsøg på den anden side. Man skal næppe ulejlig sig med at undersøge, hvorvidt Jesu fødsel kan have meningsfuld forbindelse med gravsteders røgt og pleje, men snarere holde sig den kendsgerning for øje, at juleaftensgudstjenesten som den vel nok eneste formår at fylde landets kirker. Når kirken – som i landsbyer og mindre byer – ligger i umiddelbar tilknytning til kirkegården, er det således naturligt at benytte juleaftensdag til også at aflægge familiegravstedet et besøg. Denne beliggenhedsmæssigt betingede skik forekommer at være overført til nutidens centralkirkegårde, således at juleaftensdag og til en vis grad også de øvrige juledage er den mest fremtrædende gravsmykningstid.

Gravsmykning kan manifestere sig på mange måder. Helt almindelige er blomster, kranse og dekorationer i forskellige former og farver – langt

Fig. 127
Mindelunden i Ryvangen 1946.
Gravene er smykket med kors og gran og med fakler.

sjældnere er gravlys og kun ganske sporadisk optræder juletræer, dog uden pynt. De enkelte højtider og helligdage har på kirkegårdene ofte deres egen farve: hvidt er fremherskende til allehelgen, rødt til jul og gult til påske. I vinterperioden dækkes desuden mange grave med grangrene.

Blomsternes farve hænger muligvis også sammen med årstidens udbud i øvrigt; imidlertid er blomsterfarver og enkelte blomsterarter så fremherskende, at der må indgå traditionelle elementer.

Til allehelgensandagterne er kirkegårdenes kapeller som regel smykkede med hvide lys, hvide blomster, og „Den store hvide flok“ er et gennemgående led i salmepertoiret. Om denne iscenesættelse udtalte en storkøbenhavnsk præst, at den mest af alt lignede en begravelse – kun kisten manglede. I landsognene er det i øvrigt almindeligt, at præsten under den ordinære allehelgensgudstjeneste læser navnene op på sognets afdøde i det forløbne år. – Det hvide element i gravsmykningen er af yngre dato og hænger tidsmæssigt sammen med allehelgensandagternes indførelse i kirkegårdenes kapeller. Denne skik er dog ikke helt så udpræget som de røde farver til jul og de gule til påske, hvilke efter alt at dømme også er væsentlig ældre.

Skønt en selvfølge, bør det dog bemærkes, at praktisering af gravsmyknings-skikke forudsætter adgang til et gravsted. Desuden må de pårørende både være motiverede for, have kendskab til og acceptere dele af kirkegårdens skik og brug, før der kan blive tale om selv at medvirke i de traditionelle mønstre.

Hvad angår gravlysene, er det nogle få steder en *udbredt* tradition *også* at smykke gravene på denne måde til bestemte af årets, mere sjældent livets, højtider. Ud over Mindelunde i København er eller rettere var *Århus Vestre Kirkegård* nok det mest markante eksempel, hvilket i høj grad også må tilskrives kirkegårdsforvaltningens praksis. Fra 1953 modtog forvaltningen bestillinger på opsætning og tænding af gravlys til allehelgen og til jul. I 1955 blev der bestilt ca. 360 lys og til jul i 1966 1.200. Af arbejdsmæssige årsager ophørte ordningen samme år, og det vil blive interessant at følge, hvilke konsekvenser dette bortfald i service vil få på længere sigt.

Yngre kirkegårde med korte frednings- og omløbsperioder og store besøgstal må efter min mening efter deres struktur i særlig grad være egnede til at indføre og hurtigt at sprede nye gravsmyknings-skikke. Disse forhold kan måske til en vis grad medvirke til at forklare, hvorfor f. eks. Århus Vestre Kirkegård i forhold til Århus Nordre kan fremvise ret store forskelligheder med hensyn til nye gravsmykningsfænomener.

Både på Århus Nordre og på Horsens Kirkegård er der for de katolske graves vedkommende det bemærkelsesværdige, at gravlysene tændes på den *protestantiske allehelgensøndag* (1. søndag i november) og ikke på allehelgens- eller allesjælesdag, som jo er de katolske mindedage. Hvorvidt der ligefrem er sket en protestantisk afsmitning, er det umuligt på nuværende tidspunkt at udtale sig med sikkerhed om, men både dette og flere andre forhold burde undersøges særskilt.

Som en sjælden forekomst optræder juletræet som gravsmykning til jul. Dette fænomen er meget ungt og forekommer mig bekendt udelukkende

indenfor de sidste 10–15 år og fortrinsvis på bykirkegårde. Ifølge de eksisterende oplysninger anbringes juletræet kun på barnegrave – i et enkelt tilfælde var der endog hængt legetøj på træet.

Interessant i denne sammenhæng er det at følge juletræets overgang fra et borgerligt julefestelement fra midten af forrige århundrede til et også kirkeligt omkring århundredeskiftet – og fra kirken evt. til kirkegården fra midten af dette århundrede.

Juletræet, som oprindeligt intet har at gøre med den kirkelige jul, optages tilsyneladende uden større vanskelighed som et festelement i kirken – i provinsbyerne i perioden 1890–1920, i mange vestjyske indremissionsprægede sogne dog først i perioden 1920–40.

Der er i øvrigt en udpræget tendens til at praktisere mere specielle eller i hvert fald nyere former for gravsmykning, når det drejer sig om særligt sørgelige eller pludselige dødsfald; dette gælder således frihedskampens faldne, i tjenesten dræbte politifolk, færdselsofre, barnedødsfald m. v., hvis pårørende i særlig høj grad f. eks. anvender gravlys.

Mange af de præster, der landet over har medvirket til at give os oplysninger om gravlysene, opfatter gennemgående den lokale praksis som arg papisme eller utilbørlig dødekult, hvilket også gælder mange præster, der kun har hørt om skikken. Den første antagelse, at skikken skulle være et katolsk levn eller en afsmitning fra katolske grave, er der i vort materiale intet som helst, der tyder på. Vurderingen i retning af dødekult lader sig naturligvis ikke afvise, men det forekommer urimeligt isoleret fra andre i princippet tilsvarende foreteelser at anse gravlysene for at være et specielt dødekult-symptom. Kun kan man hævde, at gravlysene af natur påkalder mere opmærksomhed end andre dekorationer.

I modsætning til mange svenske præster, er der vist ingen danske, der aktivt har medvirket til at udbrede gravlysene. Endvidere har der i Sverige ofte været knyttet en social prestige til udbredelsen, hvilket på ingen måde kan siges at gælde de danske forhold, og endelig har svenskerne en betydelig gravlys- og gravlygteindustri, der er medvirkende til at styrke efterspørgslen – for blot at nævne nogle af forskellene. Når man endvidere tager i betragtning, at flere af de danske kirkegårdsforvaltninger, der har administreret en gravlysservice, ikke længere kan fortsætte denne virksomhed af praktiske grunde, kunne disse forhold tale for, at gravlysene sandsynligvis næppe vil vinde større udbredelse i Danmark, end de har på nuværende tidspunkt. Men der kan naturligvis tænkes at opstå situationer, hvor en sådan skik ville kunne reaktiveres.

Som et lille kuriosum kan det nævnes, at stort set de samme lystyper produceres og anvendes som haveblus til festlige lejligheder.

Til slut er det mig magtpåliggende her at rette en varm tak til alle de mange kirkegårdsledere, gravere og præster, der landet over med interesse har bidraget med oplysninger om nutidige skikke og forhold på vore kirkegårde. Dette temmelig store materiale indeholder ud over de her kort nævnte fænomener en lang række yderst værdifulde iagttagelser og kommentarer, som i andre sammenhænge også vil kunne bidrage til forståelsen af helt andre lokale traditionsmæssige, sociale og religiøse forhold.